

І. ІСТОРІЯ КРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 55 + 91

Любіцева О.О.

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС РОЗВИТКУ КРАЇНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ГЕОГРАФІЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Надається інформація про розвиток країнознавчих досліджень на географічному факультеті, аналізується внесок науковців географічного факультету: Г. Кривченко, В. Юрківський, Б. Яценко, К. Пяртли, Ф. Мачихін.

Information about development of regionalh researches on a geographical faculty were given. Consiration scientific heritage professors G.Kryivchenko, V.Yurcivsky, B. Yatsenko & lecturers K.Pyartly, F. Machihin.

Країнознавчі дослідження на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка розпочались практично з самого створення факультету у 1933 р. в економіко-географічній версії. Нажаль, встановити імена тих, хто першим започаткував дослідження зарубіжних країн на факультеті не вдалося. Більш-менш безперервна інформація документально забезпечена переважно з післявоєнного часу. Основними документами, які використані при даних історичних (свого роду – краєзнавчих) розвідках стали особові справи професорсько-викладацького складу географічного факультету, надані архівом університету на запит Ради ветеранів.

З 01.01.1944 р. по 01.09.1949 р. економічну географію зарубіжних країн викладав *професор Георгій Олексійович Кривченко*. Г.О. Кривченко народився в с.Кибинці Полтавської губернії. Вищу професійну освіту отримував на економічному відділенні Санк-Петербурзького політехнічного інституту з 1902 р. по 1906 р., а з 1906 р. по 1909 р. продовжив навчання на факультеті державного господарства Мюнхенського університету. По завершенні навчання отримав ступінь доктора політичної економії.

Повернувшись до Росії перед Першою світовою війною, працював на різних державних посадах, а після революції 1917 р. у 1920-х рр. керував статистичним відділом Міністерства торгівлі і промисловості в м. Києві, демографічним інститутом ВУАН. У 1920-х рр. перейшов на викладацьку роботу і працював спочатку професором статистики Саратовського інституту народного господарства, а 1922 р. обійняв кафедру економічної географії та світового господарства Київського інституту народного господарства. З того часу Г.О. Кривченко присвятив себе викладацькій діяльності, але не полишав наукову роботу. У 1930-ті рр. почав працювати в Науково-дослідному інституті географії і продовжував працювати там під час окупації Києва, завідуючи відділом економічної географії. Залишився там і після звільнення міста, продовжуючи працювати старшим науковим спів-

робітником. З 1944 р., відколи Київський університет імені Т.Г.Шевченка повернувся з евакуації, Г.О.Кривченко став професором кафедри економічної географії.

Г.О.Кривченко є автором понад 20 наукових праць, серед яких «Нариси світового господарства» (1928 р.), «Словник економічних термінів» (1930р.), «Статистико-економічні показники по європейським та головним неєвропейським державам перед війною 1939-1945 рр.» (1946).

У часи роботи Г.О.Кривченка на кафедрі економічної географії, її очолював *Костянтин Петрович Пяртлі*. К.П. Пяртлі народився 1889 р. у м.Могилів-Подільському Подільської губернії (нині Вінницька обл.), там же закінчив дворічне міське початкове училище 1902 р. і 1905 р. став учнем на телеграфі. На телеграфі К.П. Пяртлі пропрацював до 1920 р. спочатку у Могилів-Подільському, а з 1910 р. – у Києві. В цей час, без відриву від виробництва, Пяртлі екстерном складає іспит на атестат зрілості (1916р.) і вступає на природничо-філологічний факультет Київського державного університету і закінчує його у 1921 р.

Працюючи інструктором в Українлісі, вступив до Київського сільськогосподарського інституту на лісовий факультет, але не закінчив навчання.

З 1923 р. К.П.Пяртлі розпочинає свою педагогічну діяльність спочатку в середній школі № 46 м. Києва, потім – доцентом у Київському механічному інституті. 1927 р., закінчивши Київський інститут народної освіти, отримав кваліфікацію викладача історичних наук і водночас здав екстерном іспит на економічному факультеті того ж інституту.

У 1930-х рр. К.П. Пяртлі працював викладачем географії у Київській міській вечірній партшколі, одночасно підготував і прочитав майже 400 лекцій керівному складу Червоної армії, веде значну громадську і профспілкову роботу.

З 1935 р. Костянтин Петрович починає працювати в Київському університеті. У 1939 р. захистив дисертацію, присвячену дослідженню економіки Японії і отримав ступінь кандидата географічних наук, а напередодні Великої вітчизняної війни був затверджений у вченому званні доцента по кафедрі економічної географії.

У роки Великої вітчизняної війни К.П. Пяртлі був лектором, воював на Білоруському фронті, отримав 6 нагород: орден Леніна, ложен Вітчизняної війни I ст., медалі за оборону Сталінграда, звільнення Варшави. Після війни його було призначено на посаду полковника-консультанта в Центральну військову комендатуру Берліна з питань реорганізації освіти у вищих навчальних закладах радянської зони окупації Німеччини (майбутня Німецька Демократична Республіка – до 1989 р.). Демобілізувавшись у грудні 1945 р., К.П. Пяртлі повертається до Київського державного університету доцентом. У 1946-1947 рр. завідує кафедрою економічної географії, а з 1947 р. по 1961 р. очолює Науково-дослідний інститут географії при Київському університеті, одночасно нетривалий час очолює Українське відділення Всесоюзного Географічного товариства. 1953 р. повертається до

завідування кафедрою, але 1954 р. обирається деканом географічного факультету і очолює його до 1956 р. У 1959 р., у віці 70 років Костянтин Петрович Пяртлі вийшов на пенсію.

Як зазначав К.П. Пяртлі в своїй автобіографії: «наукова робота моя розпочалась у 1930 р., коли я написав підручник економічної географії». А з 1949 р., як зазначав він власноручно, розпочалась робота над докторською дисертацією, яка так і не була завершена. Костянтин Петрович – автор понад 40 наукових праць, картографічних творів. Зокрема, ним розроблені карти Абіссинії (1935 р.), протягом 1937-1939 рр. підготовлені 11 карт до атласу «Всесвіт». На початку 1941 р. вийшли друком «Нариси методології і методики економічної географії капіталістичних країн», підготовлені рукописи «Земельная рента и ее влияние на размещение производительных сил в капиталистических странах» (1946 р.), «Концентрация капитала и ее влияние на географическое размещение производства в капиталистических странах» (1948 р.) та «Географическое размещение населения в экономической географии капиталистических стран» (1949 р.), 1952 р. здано до друку підручник «Зарубежные страны», написаний у співавторстві.

З 1947 р. по 1975 р. на кафедрі економічної географії працює доцентом *Федір Михайлович Мачихін*, який тривалий час викладав курс «Економічна і політична географія зарубіжних країн». Ф.М. Мачихін – випускник Московського державного університету імені М.В. Ломоносова (1935 р.), там же закінчив аспірантуру науково-дослідного інституту географії МДУ за спеціальністю «економічна географія» (1938 р.) і з 1938 по 1940 р. був деканом географічного факультету МДУ. Пройшов фронти Великої вітчизняної війни і після війни був направлений на викладацьку роботу до Київського державного університету. У 1953 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Економіко-географічна характеристика Кам'янець-Подільської області» і з 1954 р. став доцентом кафедри економічної географії, де й пропрацював до виходу на пенсію у 1975 р. Ф.М. Мачихін опублікував понад 20 наукових праць, серед яких для розвитку країнознавчої тематики важливими є: «Програма для педінститутів. Економічна і політична географія зарубіжних країн» (1961 р.), підготував характеристику господарства зарубіжних країн для Української Радянської енциклопедії.

З 1963 р. по 2000 р. на кафедрі економічної (а пізніше – економічної і соціальної) географії працював кандидат економічних наук, професор *Віктор Минович Юрківський*. В.М. Юрківський народився 1927 р. у м. Києві в робітничій родині. У 1944 р., закінчивши середню школу з золотою медаллю, вступив на факультет міжнародних відносин, який тільки-но був відкритий за ініціативи тодішнього міністра закордонних справ Д.З. Мануїльського та ректора Київського університету імені Тараса Шевченка В.Г. Бондарчука. Цей перший набір був нечисленний, його основу складали фронтовики і тільки декілька вчорашніх школярів стали студентами цього факультету – серед них був і В.М. Юрківський. Вже у 1948 р. активного і ініціативного комсомольця В. Юрківського було обрано комсоргом університету і в подальшому (до 1956 р.) його діяльність була пов'язана з комсомо-

льською роботою, зокрема другим секретарем ЦК ЛКСМ Узбекистану. Далі – аспірантура в Академії суспільних наук (Москва), де він у 1960 р. захистив кандидатську дисертацію на тему «Зовнішні позики дореволюційної Росії» і отримав ступінь кандидата економічних наук.

З 1963 р. до 2000 р. життя Віктора Миновича пов'язане з географічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка – університету, до якого, як згадували його сокурсники, він завжди мріяв повернутися. Напрямок його спеціалізації була економічна географія зарубіжних країн. Вільне володіння декількома мовами, особливо англійською, активна громадянська позиція та глибоке наукове осмислення соціально-економічних процесів, робили його лекції не тільки дуже цікавими, а й глибокими, змістовними, актуальними. В.М. Юрківський у 1970-80-ті рр. був на стажуванні в США, Японії, Австралії, відвідав, в межах отриманого міжнародного гранту, країни Південно-Східної Азії. Як представник України в Комісії ЮНЕСКО з географічних назв приймав участь з доповідями в нарадах та конференціях ЮНЕСКО і відвідав декілька європейських країн (Швейцарія, Греція інші). Високопрофесійна педагогічна та наукова діяльність В.М. Юрківського була оцінена колегами і в 1981 р. йому було присвоєне звання професора без захисту докторської дисертації. З 1980 р. по 1985 р. В.М. Юрківський був деканом географічного факультету, а до того багато років – заступником декана з навчальної роботи. У 1984 р. йому присвоєне звання «Заслужений працівник вищої освіти України».

Основними його працями (а їх біля 80) були підручники для вищої школи: «Економічна географія зарубіжних країн» (3 видання – 1975, 1978, 1981 рр.); «Економічна географія США» (1988 р.); «Географія сфери обслуговування» (1989 р.); «Регіональна економічна і соціальна географія зарубіжних країн» (2000 р.) та підручник для загальноосвітньої середньої школи «Економічна і соціальна географія світу» (у співавторстві).

Напрямок з економічної географії зарубіжних країн у 1960-80-ті роки на кафедрі економічної і соціальної географії розробляли проф. М.Д.Пістун та проф. Д.М.Стеченко (соціалістичні країни), проф. Б.П.Яценко (капіталістичні країни).

Саме Борис Павлович Яценко 1990 р. заснував кафедру країнознавства та туризму і тим започаткував офіційно підготовку кадрів для туризму на профільній кафедрі (тоді першій на теренах України). Йому ж належить ідея поєднання країнознавства як синтетичного напрямку географічних знань з підготовкою кадрів для сфери міжнародного туризму. Б.П. Яценко 1963 р. закінчив Східний факультет Ленінградського університету за спеціальністю сходознавець-філолог (японознавець), а 1967р. – аспірантуру Ленінградського державного університету і захистив кандидатську дисертацію на тему: «Північні райони Японії», отримавши науковий ступінь кандидата географічних наук. З 1970 р. Б.П. Яценко працює в Київському державному університеті старшим викладачем, доцентом на кафедрі економічної і соціальної географії, розвиваючи напрям зарубіжних географіч-

них досліджень. У 2001 р. захистив докторську дисертацію на тему «Структура господарства Японії» на здобуття наукового ступеня доктора географічних наук, професор кафедри країнознавства та туризму. Автор понад 170 наукових робіт та понад 20 монографій. Основні з них: «Економічна і соціальна географія світу» (підручник для загальноосвітньої школи), «Світова економіка», «Економіка зарубіжних країн», «Опыт рыночных отношений в Японии», «Япония» (в серії «Современный монополистический капитализм»), «Економічна географія зарубіжних країн» (у 3-х книгах), «Політична географія та геополітика», «Основи теорії країнознавства».

Кафедра країнознавства та туризму, створена 1990 р., була першою в країні спеціалізованою кафедрою з підготовки менеджерів туризму та фахівців з комплексних країнознавчих досліджень. Створення кафедри, яка визначила свою спеціалізацію в географії рекреації та туризму, світового господарства та міжнародних зв'язків, було об'єктивно зумовлене тими суспільними змінами, які відбувалися в Україні в цей період. Це були переломні часи в історії нашої держави, час здобуття Україною незалежності, коли суверенна, самостійна держава виходила на міжнародну арену. Відповідно виникла потреба в міжнародних дослідженнях з геополітичних, етно-релігійних, соціально-економічних та інших питань, які становлять предметне коло географічного країнознавства. Водночас, входження України в світове співтовариство супроводжувалось розширенням різноманітних контактів, в тому числі й туристичних. Країна «відкрилась» для людства, широкими й інтенсивними стали контакти українців зі світом. Громадяни нашої країни отримали можливість побувати в багатьох куточках світу, ознайомитись з природою, культурою, життям людей в інших країнах, а нова держава викликала цікавість за кордоном, спричинивши потік туристів до України. Виникла гостра потреба в кадрах, здатних задовольняти потреби людей в організації подорожей. Професія менеджера туризму ставала дедалі популярнішою. Поєднання країнознавства як синтетичного напрямку наукових досліджень з практикою туризму, розвиток якого потребував всебічно підготовлених кадрів, стало «родзинкою» з підготовки фахівців на кафедрі. Таке поєднання, як свідчить досвід кафедри та інших кафедр в інших ВНЗ країни, які пішли тим же шляхом, є досить плідним і перспективним, пройшло випробування часом і показало свою спроможність забезпечувати не тільки підготовку кадрів, а й розвивати новітні напрямки наукових досліджень, зокрема, в країнознавстві.

За роки існування кафедрою підготовлені понад півтисячі фахівців, більш ніж 150 випускників отримали дипломи з відзнакою; 60 вступили до аспірантури різних учбових та наукових закладів, з них 27 стали кандидатами наук (переважно географічних, економічних, педагогічних).

Підготовка географів-країнознавців має за мету надати знання, необхідні для практичної роботи з міжнародних та регіональних досліджень політичних, соціальних, етно-релігійних, економічних проблем. Виходячи з цих завдань, блок спеціальних дисциплін включає та-

кі як теорія країнознавства та географії світового господарства, політична географія та геополітика, оцінка регіонального середовища господарської діяльності, міжнародні економічні та фінансово-кредитні відносини, функціонування транснаціональних корпорацій, географія зовнішньоекономічних відносин, міжнародний бізнес, міжнародний маркетинг та логістика, дослідження міжнародних ринків, комунікації в геопросторі, географія «мереженого суспільства» та інші.

Фахівці-країнознавці по завершенні навчання отримують кваліфікацію «географ-економіст» або «географ (політична географія)» в залежності від обраної спеціалізації в межах програм підготовки кафедри.

Таким чином, географи-країнознавці отримують диверсифіковану підготовку, що допомагає їм витримувати рівень вимог при вступі на роботу до установ, які займаються зовнішньоекономічною або політичною діяльністю. Випускники кафедри задіяні в державних структурах: міністерствах, держадміністраціях, інших державних установах, в сфері бізнесу (зовнішньоторгові, транспортно-логістичні, туристичні, будівельні компанії), в науково-дослідних інститутах НАН України. Випускники аспірантури продовжують роботу в вузах та науково-дослідних установах.

Серед випускників кафедри сьогодні є дипломати, аналітики (з питань зовнішньої торгівлі та політики), бізнесмени, викладачі вищих навчальних закладів, науковці.

Науковий доробок кафедри представлений численними навчальними посібниками та підручниками для вищої школи з базових дисциплін, підручником для X класу середньої загальноосвітньої школи (в паперовому та електронному варіанті), який виданий українською, російською, угорською та польською мовами, монографіями з туризму та світового господарства. Можна стверджувати, що сьогодні кафедра займає провідні позиції в країні з географічного країнознавства, геології, географії світового господарства.

Розвиваючи наукові напрямки, досліджуючи сучасні проблеми розвитку рекреації та туризму, культури та релігії, світового господарства, зовнішньоекономічної діяльності, логістики тощо, науковці кафедри краще відчують проблеми кадрового забезпечення господарства і можуть передбачити потреби у фахівцях з певних напрямків діяльності. Саме на підвищення конкурентноздатності випускників спрямоване удосконалення навчальних планів та програм, урізноманітнення системи проведення навчальних на виробничих практик, над чим безперервно працює колектив кафедри країнознавства та туризму.